HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 4 15 İkinciteşrin 1934 Sayı : 42

URFADA DÜĞÜN ÂDETLERİ

Herhangi bir ailenin evlendirecek oğulları bulunursa bizzat kız görmek için valdesi gider. Bu görücülük âdetine pek ziyade ehemmiyet verilir. Görücülere «dünür» derler. Dünüre giden hanıma bizzat kız kahve getirir. Giden hanımlar kızı beğenirlerse her iki ailenin tanıdığı diğer bir hanımı kızın verilip verilmiyeceğini anlamak için kız evine gönderirler. Ret cevabı karşısında kalırlarsa «kapaklı» derler. Muvafakat cevabı verildiği takdirde kızın ailesi oğlan tarafından her ne istiyeceklerse bir liste yapıp erkek tarafına gönderirler. Eğer bu liste üzerinde her iki taraf anlaşırsa evlenecek delikanlının babası akraba ve ahbaplarını toplıyarak kız evine gider, kızın pederini ziyaret ederler. Evvelce vereceklerine dair söz cereyan ettiği için hiç bir mukaddemeye lüzûm görmeden kızı isterler. Buna «sakal öpme merasimi» derler. Erkek tarafı kız evine giderlerken «saç» evine gidiyoruz derler. «Sakal öpme merasimi» ekseriyetle cuma günü yapılır. Gençler ihtiyarların saçlarını öperler. Bunların arasında damat olacak genç bulunmaz. Bu merasimde kız tarafı şerbet ikram eder.

«Sakal öpme» merasimi hitam bulupta aradan iki üç gün geçtikten sonra oğlan tarafından kız evine tekrar kadınlar giderler ki bunlara «yol açıcı» derler. «Yol açıcı»-lar oğlanın akrabalarıdır. Muhakkak herkes hal ve vaktine göre altın lira, altın bilezik, altın yüzük ve buna mümasil hediyelerle giderler. O gün nişan günü kararlaştırılır.

Nişan günü kız tarafı mahsus olarak hamam ustaları tutarlar. Bunlar misafirlere kahve pişirmek, orta hizmeti görmek içindir. Hamam ustalarına ise «kaime» derler.

Oğlan tarafından gelecek ve bilhassa nişanı takacak hanıma mahsus olarak yüksekçe bir yer hazırlanır, buna «Kürve» derler.

Vaktaki misafirler tamamile gelir, o zaman iki top kumaş açarak oda kapısından itibaren kürvenin olduğu yere kadar odanın ortasına sererler ve iki kadın ayakta bu kumaşların uçlarını omuzlarına atarak dururlar. (Bilâhare bu kumaş yatak yüzü olarak kullanılır.)

Sonra iki kadın nişan takılacak kızın koltuklarına girip yere serilen bu kumaşın üstünden yürüyerek kürve üstünde oturan hanımın karşısına getirir, diz çöktürürler. Bu esnada kızın yüzü kâmilen kapalıdır. «Yaşmak» denilen abani kundağı muskavari bir tarzda katlar, başından örterek iki uçlarını yüzünün üstünden geçirir, arkadan bağlıyarak arkaya salıverirler. Yalnız kızın gözleri meydanda kalır. Kürvede oturan hanım nişan olarak ne takacak ise kıza takar. Başlıca nişan olarak taktıkları «kor» dur ki en aşağı, yani en azı seksen Mahmudiye altınıdır. Bunları bir şeridin üstüne dikerler, seksen Mahmudiye altınının ortasına «Dupra» dedikleri bir altın dikilir ki madenî lira üç buçuk lira kıymetindedir. Mahmudiyeler ise keza madenî lira olmak üzere birer liradır. Ekseriya nişan olarak kızın boynuna bunu takarlar. Kimisi ise altın zincire takılmış yedi adet beşi biryerde takarlar.

Kız tarafı o gün yemek çıkarır. Nişan takma merasimi bittikten sonra misafirlere şerbet, sonra da kahve ikram ederler. Kahve geldikten sonra şerbet tevzi edene misafirler bahşış verirler. Kahve ile şerbet için toplanan bahşışlar kız evinde kalır. İsterlerse toplanan paraları hizmetçilere verirler. Kumaşın iki ucunu omuzlarında tutan kadınlara da bu bahşışlardan bir mıktar verirler. Sonra yemek yenir ve misafirler avdet ederler. Yalnız oğlan tarafından bir iki kişi kız evinde kalır. Eğer hepsi giderlerse uğur saymazlar. Kalanlar da ertesi gün gidecekleri zaman nikâh gününü tayin ederler. Sonra da düğün haftası ve zifaf günü tesbit edilir.

Ekseriya zifaf için perşembe ve pazar günlerinin tayin edilmesi âdettir.

Kına gecesi kız tarafının ahbap ve akrabaları toplanırlar. Çalgılar çalarlar, oynarlar. Gelin o gece meydana çıkmaz, yehut «yaşmak» denilen abani kundağı başına sarar çıkarırlar. Kına gecesinde de kahve bahşışı toplarlar. Çalgıcıya da ayrı bahşış toplanır. Kahve ve çalgı için toplanan bahşışları erkek ve kız evi tarafları pay ederler. Vereceklere verdikten sonra mütebakisi kendilerine kalır.

Gece yarısı olunca tepsilerin içinde hamur ve bu hamurlara gömülmüş mumları yakarak meydana çıkarırlar. Bu tepsileri çocuklar başlarına alır. Çalgıcılar bu esnada daha ziyade coşmuş olarak türkülerine devam ederler.

Ağlama gelin ağlama.
El oğluna bel bağlama
Çarşıda pişe okkası beşe.
Geline ağlama güvey paşa

diye söylerler. Bu esnada gelin ağlar.

Çarşıda atlas iğneler batmaz
Gelin ağlama güvey yatmaz.

Çarşıda üzüm okkası yüze
Gelin ağlama güvey bizim gelecek bize.

O yanı keçe bu yanı keçe
Kız anasının emeği hiçe.

gibi pek çok şeyler söyliyerek çalgıcılar ahenge devam ederken gelin bir tarafta ağlamakta devam eder ve bu esnada kızın başına bir pembe renkte krep örterler, kına yakarlar.

Yeşil renkte bir mumu yakarak eriyen damlaları kınanın üstüne koyarlar ve süt ile kınayı güzelce yuğururlar. Oğlan tarafından verilen bir adet madenî lirayı kızın sağ avucuna koyarak üstüne kınayı yakarlar ve pembe renkte bir şey ile sararlar. Yalnız ayağının bir tekine kına koymazlar. Gelini kürvenin yanına oturturlar. Kız yatacağı zaman tek kalan ayağına da kına koyar, yatırırlar. Kına gecesi de böyle geçer.

Oğlan evinde de kına gecesi olur ve burada rakı içerler. Oğlan evinin kına gecesine «esvap gecesi» derler. Kına gecesi yapmağa karar verdiklerinin çarşamba günü ikindi vakti bir tepsinin içinde kız tarafından oğlana mahsus bir elbise gider. Bu elbisenin yanında şeker de bulunur. Sininin içinde bulunan bu elbise çalgılarla gider ve götürene oğlan terafı bahşış verir.

Sonra kıza nişan takan hanım gelerek damada bu elbiseyi giydirir. Firenk gömleğinden çorabına kadar hep bu kadın giydirir. Bu esnada zılgıt çalarlar. Güvey elbiseyi tamamile giyip bitirdikten sonra giydiren hanıma bahşış verir.

Gelin getirme: Gelin alayı gitmek için hazırlandığı esnada çalgıcılar saz çalarlar ve geline hitaben :

Nereye gidiyorsun sürtük nereye
Evler yıkarsın bu gece vay bu gece
Nereye gidiyorsun kaltak nereye
Evde kalanları yakarsın bu gece vay
bu gece.

diye türküler söylerler. Gelin oğlan evine gelir gelmez kurban keserler. Kaynana veyahut biraderi gelinin koltuğuna girerek içeri götürürler. İçeri girince gelinin eline bir nar verirler. Gelin bu narı üç defa kapının üstüne vurur, dökülen nar tanelerini yerler. Bazıları da « darısı başınıza ola » diye nar tanelerini alır, bekâr ahbaplarına verirler. Gelin hanıma oturduktan sonra kahve pişirip getirirler. Bu kahveyi getirene gelin bahşış verir.

O gün gelinin yüzünü kimse açmaz, bu hak yalnız güveye aittir. Eğer erkek ikinci teehhülü ise kızın yüzünü açınca ergencelik verir, ikisi bekâr ise yüz görümlüğü yoktur.

Her iki tarafın da yengeleri bulunur ve yengeye bahşış verilir.

Güvey içeri girdiği vakit gelin hanım ayağa kalkar, hemen damadın ayağına basar, elini başına koyar. Bunların manası «elimin altında ve benim hükmümde olasın. » demektir. Elini başından çeker, derhal bir gümüş kuruş atar, bu da «şimdi seni bir kuruşa satın aldım» demektir.

Gelinin geldiği akşam damadın ya babası veyahut ahbabından biri, içtimaî mevkiine göre, bir ziyafet verir ki bun «Supha» denir. Bu supha yemeğine davetli olanlar güveye birer hediye götürürler. Hediyeler ise suphanın verildiği mahalde kürvenin, yani tahtın üstünde oturan damadın yanında ahzı mevki eden kimseye verilir. Pek samimî arkadaşları veya akrabaları gayet kıymettar hediyeler getirirler veyahut at hediye ederler. Buna da «sini sürme» derler.

Suphayı veren her kim ise damadın ikram etmek istediği ahbaplarının hanesine birer sini supha yemeği gönderir. Yemekten sonra da hazır bulunanlar damadı alarak gelin hanımın bulunduğu oda kapısına kadar götürür, kapının önünde bir dua okuyarak gerdeğe koyarlar. Sonra herkes evlerine gider. Zifaf gecesinin sabahı gayet erken en yakın ahbabı tarafından güvey ve samimî arkadaşları hamama davet olunur. Hamamdan sonra da hamam yemeği yenir.

Yemek yendikten sonra kadınlar tekrar toplanır, çalgı çalar, eğlenirler ve yemek yerler. Bu cuma gününe de «mubareke» derler.

Gelinin yüzü ağ olsun
... efendnin canı sağ olsun.

diye türlü türlü türküler söyler ve eğlenirler.

Cuma ertesi gününe duvak günü derler.

Müşfika Abdülkadir

IV

Gaziantepde Şahin bey ve Kara yılan Türkülrei

Türk milletinin istiklâl savaşı destanı belki bir gün yazılacaktır. Çünkü bu savaş, yüce milletin eşsiz bir eseridir.

Yer yer çıkan alplar, yadırgılara karşı yurtlarını arslanlar gibi müdafaa ettiler. Bu itibarla Gaziantep müdafaası bir abide gibi büyüklüğünü her çağda muhafaza edecektir. Bir Fransız kolordusuna her türlü yokluğa rağmen dokuz ay direnen Gaziantep, Fransızların bile saygıyle andıkları gaziler ve yiğitler yurdudur.

Gaziantep savaşlarında ün olan ve bu uğurda şehit düşen Şahin bey ile Karayılan oğlu Mulla için daha şimdiden halk arasında türküler söylenmeğe başlamıştır. Gaziantep dağlarında söylenen bu türküler şehre kadar inmiş, halkın malı olmuştur. Bu türküleri söyliyenlerin seslerindeki ahenk dokunaklı ve yürekleri coşturacak bir şekildedir. Kabil olsa da bunlar notaya alınsa ne kadar güzel olur. Bu iki kahraman hakkında kısaca izahat verdikten sonra asıl türkülerini yazacağım.

Şahin bey, Anteplidir. Umumî harpte ihtiyat zabiti olarak Sına cephesinde bulunmuş ve bir müd-

det sonra İngilizlere esir düşmüştür.

Esaretten kurtulduktan sonra Antebe gelen Şahin, Fransız işgaline karşı derhal kıyam etmiş ve silaha sarılmıştır. Antebe karşı gelmekte olan Fransız kıtalarının yolunu kesmek üzere Kilis yoluna gitmiş ve başına topladığı vatansever bazı fedailerle bir cephe teşkil etmiştir.

Fransız miralayı Andreanın idaresindeki üç tabur piyade [bir cezair avcı taburu, bir senegal avcı taburu, bir müstemleke taburu] iki süvari bölüğü, bir cebel bataryası, bir istihkâm bölüğü, bir nakliye bölüğiyle 400 araba, bir seyyar hastahane, hulâsa kuvvetli bir Fransız müfrezesi 25 mart 336/ 1920 tarihinde Antebi işgal etmek üzere Kilisten hareket etmişti. Miralay Andrea Suriye ve Kilikya muharebatı diye yazdığı eserin dördüncü sahifesinde şöyle diyor :

«Kilisten Antebe giden yol Sıneapsu, Kazıklı, Elmalı, Küçük kızılhısar gibi bir çok geçitlerden geçiyor ki, dar olan bu geçitlerin iki tarafında bulunan sırtlar, yolu mükemmel surette ateş altında bulundurur. Çeteler, birisi balık suyu üzerindeki köprüyi ateş altına almak üzre Kazıklı şimalindeki tepelerde, diğeri Elmalı geçidinin methalini müdafaa eden Elmalı sırtlarında olmak üzere iki mevzi tertip etmişlerdi.»

Filhakika Şahin Elmalı sırtlarını tutan müfrezenin kumandanı bulunuyordu. Yanında on sekiz kişi vardı.

28 mart 1920 de Şahin bey işte yanındaki bu on sekiz kişiyle bu Fransız müfrezesini Elmalı deresi civarında karşıladı. Çetin ve amansız bir mücadeleye girişti. Ulu masara köprüsü üzerinde tek başına ve son fişenğine kadar çarpıştı. Nihayet Fransızlar süngüyle hücum ederek kendisini şehit ettiler ve arabalarını cesedi üzerinden geçirdiler. Arkadaşlarının hepsi- Mustafa çavuşdan maada - orada öldüler. Ölürken :

— Allah vatanı kurtar, diye bağırdığı Mustafa çavuştan menkuldür.

Şahin beyin cesedi sonra Melek kariyesine nakledildi.

Şehit olmazdan bir gün evvel kendisine düşman kuvvetinin çokluğu söylendiği zaman :

— Düşman buradan geçerse ben Antebe ne yüzle dönerim. Düşman ancak benim vücudumun üzerinden geçebilir, cevabını vermişti.

Antep muharebelerinin ilk şehitlerinden olan Şahin bey için[1] Antep halkı çok göz yaşı döktü. Şahin beyin ölümünden sonradır ki Fransız kuvveti Antebe ilerlemeğe imkân bulmuştu. Şahin bey on sekiz kişiyle düşmanı dört gün yolda durdurmağa muvaffak olmuştur.

Bu kahraman yiğite ölümünden sonra türküler çıkarıldı, destanlar

[1] 25 Mart 1936 - 1920 de de Kilis mıntakasında Kürt dağının Bekö obası cihetlerinde Sakıp bey çetin bir mücadeleden sonra şehit düşmüştü.

söylendi. Antebin kurtuluşundan sonra da bir caddeye adı, (Şahin bey caddesi) ismi verildi

Karayılan oğlu Mullaya gelince : Bu da Antep mücadelelerinin kahramanlarından ve şehitlerindendir. Gaziantep gazetesinin 25 birincikânun 1933 tarihli ve 265 numaralı sayısında Karayılan için bir şiir yazan genç ve değerli şairlerimizden dostum Hamdi Gökalp bey (Karayılan) nın tercümei hali için şu bir kaç satırı yazmaktadır.

« Karayılan Gaziantep mücadelesinde fedakârane çalışan bir çete reisidir. Adı Karayılan oğlu Mulladır. Halk arasında Karayılan diye anılırdı. Antepte harbin başlamasından evvel Maraşa giden bir Fransız müfrezesini çetesile Karabıyıklı civarında kâmilen imha etmişti. 24 mayıs 1920 - 1336 da Antepte Sarımsak tepede şehit düşmüştür. Bu tepe şimdi onun namına izafeten Karayılan tepesi diye anılmaktadır.

ŞAHİN BEY DESTANI [1]

1

Şahin bey düşmana ilk kurban oldu
Frausız kuvveti Antebe doldu
Analar babalar saçların yoldu
Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili yurdumuz düşmanla doldu.

2

Uyan Şahin uyan uyanmaz mısın
Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın
Al kızıl kanalara boyanmaz mısın
Uyan Şahin uyan ah neler oldu
Yaralı vatana düşmanlar doldu.

3

Şahini sorarsan otuz yaşında
Süngüyle delindi köprü başında
Çeteler toplanmış ağlar başında
Uyan Şahin uyan gör neler oldu
Sevgili Antebe Fransız doldu.

4

Uyan Şahin uyan yaran çok mudur
Düşmandan intikam alan yok mudur
Saplanan bağrına yoksa ok mudur
. . . .
. . . .

5

Şahin bey vuruldu yollar açıldı
Antebin üstüne matem saçıldı
Bir çok camilere çanlar takıldı
. . . .
. . . .

6

Çeteler durmayup birden bozuldu
Şanlı bayrağımız kanla yazıldı
Zavallı vatana mezar kazıldı
. . . .
. . . .

7

Kimi yaralanmış kanlar saçıyor
Kimi süngülere bağrın açıyor
Kimi yavrusunu almış kaçıyor [1]
. . . .
. . . .

Halk arasında Karayılan ile Şahin bey hakkında söylenen müşterek türkülerden Şahin beye ait olan parçalar:

[1] Şahin beyin adı halk arasında Şahan bey diye anılır.

[1] Bu destan «Gaziantep Müdafaası» ismile bir kitap yazan Antepli Lühani zade merhum Mustafa Nurettin beyin kitabında da vardır. S 49 — 50

1

Fransız topları «Beşgöz»e kurdu
Attığı mermi Antebi vurdu
Şahan bey urğuna gem gibi durdu
Ünün Ankaraya gitti Şahan bey.

2

Açılmıyor bağçemin gülü
Ötmüyor yanık yanık bülbülü
Her köşe başımda on onbeş ölü
Ünün Ankaraya gitti Şahan bey.

3

Aman Fransızlar vurmayın beni
Benim bu yiğit canıma kıymayın
Bu bir çocuğumu yetim koymayın
Ünün Ankaraya gitti Şahan bey.

4

Aman Fransızlar beni bırakın
Kurşun geçmedi kalmadı hakkın
Bu bir çocuğuma Allah için bakın
Ünün İstanbula gitti Şahan bey.

5

Ellerimi kollarımı bağladı
Bunu gören melâike ağladı
Süngü soktu yüreğimi dağladı
Ünün elden ele gitti Şahan bey.

* *

DESTANI MULLA KARAYILAN

1

Mullam oturmuş yazı yazıyor
İnce dillerden ince dillerden
Hiç mi gelen yoktur bizim ellerden
Davran beyim davran kâfir zor geldi.

2

Başına giyinmiş püsküllü fesi
Düz tepeden gelir Mullanın sesi
Yılan beyim çetelerin halisi
Ünün Ankaraya gitti Yılan bey

3

Karaburundan aşağı indim
Salavat getirdim meydana girdim
Ün ile kâfirin belini kırdım
Davran beyim davran kâfir zor geldi.

4

Yılan bey oturmuş yazı yazıyor
Kara Silo ağa asker düzüyor
Mulla beyim kolordular bozuyor
Ünün Ankaraya çıktı Yılan bey.

5

Yılan beyim der ki öldüm gaziler
Kurşun değdi yaralarım sızılar
Kime boyun eğsin emlik kuzular
Davran beyim davran kâfir zor geldi.

6

Erikçeden toplar attı kolece
Telgıraflar vurun koca Süruca
Allah ömür versin Ali Kılıca
Ala şu kılıcı beline bağla.

7

Karataş içine toplar kuruldu
Vura vura kolum yoruldu
Yılan beyim koltuğundan vuruldu
Ünün Ankaraya gitti Yılan bey.

8

Mullanın hurcunda bir top alaca
Camiye getirin kanlı salaca
Hiç kimsem yoktur gide hallaca
Ünün Ankaraya gitti Yılan bey.

9

Kilisin yoluna arpa ekildi
Arpanın yoluna mermi döküldü
Anneler bacılar yola döküldü
Ünün Ankaraya gitti Yılan bey.

GÜRÜNDE HALK ÂDETLERİ

I

OHUNTU (OKUNTU)

Bu âdet nişanlanma, evlenme, çocuk sünnet ettirme ve buna benzer derneklerde davet edilecekleri haberdar etmek ve onları hazırlanmakta bulunan derneğe çağırmak için çok eskidenberi kullanılmakta olan bir usuldür.

Ohuntu işi davet edilecek şahsın karabet derecesine, servetine, geçmiş zamanlara ait hususî temas ve münasebetlerine göre değişir.

10

Maraştan çıktım da girdim Bağçeye
Vatan satılır mı altın akçeye
Bizim çeteler dönmüş sakçeye
Davran beyim davran kâfir zor geldi.

11

Atıyorda zalim kâfir atıyor
Hay vah Yılan beyim ölü yatıyor
Küçük Memo çeteleri katıyor
Ünün elden ele gitti Yılan bey.

12

Sarımsak tepesine hücum ettirdim
Çok babayiğitler telef ettirdim
Mullayı orada kayıp ettirdim
Dağların arslanı vuruldu.

13

Anama söyleyin damda yatmasın
Taze meyveden yiyüp tatmasın
Mulla gelir diye umut etmesin
Dağların arslanı Mulla vuruldu.

Dağlı oğlu
Hikmet Turhan

Sayılı vesilelerden herhangi biri için dernek yapacak şahıs yapabileceği toplantının mahiyetine göre bir veya iki atlı, bir yahut daha fazla yaya ve muhitin ahlâk, namus itibarile iyi tanıdığı ve himayeye muhtaç gördüğü becerikli ve oldukça yaşlı hanımlarla iş yapabilir delikanlılardan mürekkep bir heyet hazırlar. Ayrılan bu heyet âzasının vazifeleri derneğe çağırılacak olanlar için hazırlanmış mektupları dağıtmak ve davet edildiklerini şifahen tebliğ etmektir.

Ohuntu dağıtacaklardan atlı bulunanlar uzak mahallerde ikamet edenleri, yayalar yakın semtlerde bulunanları davet etmek vazifesini alırlar.

Derneğe çağırılanlara burada bir vazife düşmektedir, o da, atlı veya yaya ohuntu dağıtanlardan biri tarafından davet edilen şahsın kendisine kadar gelen davetçiye bahşış vermek mecburiyetinde kalmasıdır. Bu bahşış çağırılan şahsın hanım veya erkek olduğuna göre değişir.

Ohuntu alan hanım veya erkek derneğin kim tarafından yapılacağını, kimlerin idare edeceğini, hangi tarihte merasime başlanıp hangi tarihte biteceğini davet ediciden öğrenmiştir.

Merasim başlamadan evvel davetliler icabete başlarlar, uzak semtlerden gelenler için daha ev-

velden misafir kalacağı yer hazırlanmıştır. Davetliler konaklarına büyük bir intizamla yerleştirilir. Merasim sonuna kadar iaşe ve ibate işleri dernek sahibine aittir.

Fakat davetliler daha gelmezden evvel hususî tertibat almışlardır.

Davetli, iktisadî vaziyetine, dernek sahibi ile olan karabet ve münasebetine göre bir hediye getirmiştir ki bu armağan ekseriya daha evvel ohuntu dağıtılırken dernek sahibi tarafından gönderilen herhangi bir hediye mukabilidir. Ev sahibi tarafından gönderilmesi âdet hükmüne girmiş olan hediyeler erkek veya hanım için elbiselik kumaş, çorap, mendil gibi günlük ihtiyaç malzemesi ve buna benzer eşya ile çerez namı altında toplanan üzüm, şeker gibi yiyintilerdir.

Davetlilerden at, koç, inek, kuzu, silâh ve buna benzer büyük hediyelerle ecnas tabir edilen altın ve ev eşyaşına taallük eder malzeme getirmek usuldendir.

Dernek sahibi için azçok yapılan masrafa iştirak etmek gibi bir mahiyet taşıyan bu âdet her ne kadar halen devam etmekte ise de eski depdebe ve eski haşmetini yavaş yavaş kaybetmektedir.

II

ÇIHIM (ÇIKIM)

Gürün toprağı hemen ekseriyet itibarile taşlıdır. Çiftçilerimiz bu taşlı arazi üzerinde büyük bir muvaffakiyetle zeriyat işlerini becermek liyakatini göstermektedirler. Yalnız muhıtin fazla arızalı olması, tarlaların taşlı bulunması çifçilerimizi tırpan yerine Kaluç tabir edilen orakları kullanmak mecburiyetinde bırakmıştır.

Hasat zamanı tarla sahibi irgatlarını (amelesini) hazırlar. Her amelenin kayış denilen meşin parçalarından yapılmış birer halkası bulunan ve dayanıklı ağaçtan hazırlanmış dört adet elliği vardır.

Ellik sol elin baş parmak hariç diğer dört parmağına takılır. Bu sayede hem her zaman buğday ve arpa gibi mahsul biçilirken el korunmuş olur, hem de pırnat tabir edilen başak desteleri daha büyük olarak kucaklanabilir.

Amele tarla başında ve bir cephe tutarak yan yana sıralanırlar. Faaliyet başlar.

Bu istikamette tarla biçilir. Çıkım tabir edilen bu bölümlerin tertip ve idaresi daha yaşlı ve daha usta ameleye aittir.

Son tarlanın son çıkımında amelede bir neşe uyanır. Tarla sahibi o gün yemekleri her günkünden daha itinalı hazırlamıştır. Yemekler teaddüt ettirilmiş, ilâveten meyve hazırlanmıştır.

Şimdi son çıkımın son kısımlarındayız. Baş amelenin idaresile ve hususî bir beste taşıyan şu beyitler gür ve coşkun yürekle hep bir ağızdan söylenir:

ÂŞIK NAİLÎ

Halk edebiyatının tanınmış simalarından Geredeli Figanî ve Gedayî gibi meydan şairlerine çıraklık etmiş olan Nailînin asıl ismi Mustafa olun eski Koçhisar ve yeni Ilgaz kasabasında doğmuştur. Lakaplarına « Gaylı oğlu » derlermiş. Bugün 69 yaşında ve vücutça dinç bir ihtiyardır.

Ona Nailî mahlasını Kastamonulu Âşık Kemalî vermiş ve sırtını sıvazlıyarak destur vermiştır. Nailî de ustaları gibi diyar diyar gezerek zamanın saz şairlerile duruşmalar yapmış, oldukça güzel şiirler söylemiş, kendi tabirince halli güç muammalar asmıştır. Kendisi « on sekiz yaşımdan 35 yaşıma kadar yazdığım kuvvetli eşarımı evham üzerine ocakta yaktım » diyor ve vezne alınca on para etmez adamların yüzünden tımarhaneye düştüğünü, beş ay da Çankırı hapisanesinde zincir taşıdığını da ilave ediyor. Buna reğmen Nailinin mühimce koşmalarını yine kendı ifadesine göre Çankırılı Talât Bey almış ve neşretmiştir. Bu neşriyatı görmemekle beraber âşıkın kendi ağzından dinlediğim ve Talât Beye okumadığını söylediği bazı koşmalarile bilhassa istiklâl savaşı anlarında yazdığı « 96 » beyitlik destanından ayrıca bahsetmeği, kendisi hakkındaki şu malûmatla beraber belki de bilinememiş veyahut alâka uyandıramamış olması itibarile faydalı buldum. Âşıkın bilhassa meziyyeti usta malı dediği kendinden evvelki saz şairlerinin söylediklerini kâmilen ezberlemesi ve hangi parçanın hangi ustanın malı olduğunu da anlamasıdır. Kendisini ümmilikten kurtarabilecek kadar okuyup yazması olan Nailî iri yapılı, ablak ve esmer yüzlü bir adamdır.

Şu kıtayı on yaşında söylemiş:

Tıfıl sabavette hatta mektepte
On yaşımda bir dilbere vuruldum
Bilemem melun kangi mezhepte
Kova kova arkasından yoruldum.

Balkan muharebesinde kaybettiği Şaban Şevki ismindeki şair oğlunun ölümüne yazmış:

Yaktı cismim ateşi suzanda kaldım
ya vedut
Bir ilâç et derdime dermanda kaldım
ya vedut

Eken eker, biçen biçer
Cennetin kapılarını
Comartlar açar.
Gökten iner kır at
Kanatları kat kat
Var Muhammet Mustafaya salevat.

Çıkım büyük bir gayretle tamamlanır, vakit daha gelmemiş olsa bile amelenin o günkü yevmiyesi hesap edilmek üzre faaliyet tatil edilir.

Rifat

Ta sabavettenberu ciğer köşem can
paresi
Hamdülillâh Şavkiyi Şabanda kaldım
ya vedut.
Mürgü dil avazeden sur içre kalmıştır
naçar
Her şebim ahü enin zındanda kaldım
ya vedut.
Geçti eyyamı sıyam hoş hâl ile ettik
veda
Ankarip ide ata kurbanda kaldım
ya vedut.
« Naili » nalân ile nadandan eyle infikâk
Fitneyi ahır zaman amanda kaldım
ya vedut.

Bir başkası:

Adem olacak haylı dahi çok zamanım
var
El bağla efendim sana her gün amanım
var
O yalan bu yalan bakide birlikte gö-
rüştür
Gönlümde güzel sevgili kaşı kemanım
var.

. . . .
. . . .
Böyle mi verdi Nailî ustan sana ders
Gönlümde güzel sevgili Şevki Şabanım
var.

Yirmi beş sene evvel Safranboluda Lazari ismindeki bir rum meyhaneci için söylediği koşma:

Kilki hakikatle taksim ezelde
Nakşolunmuş beyaz gerdane benler
Vasfeder vassaflar şevkimi dilde
Dağılmış dür gibi her yane benler.

Kangı bağda bittin ey gülü ziba
Aşkınla zareder nice bin şeyda
Tabur çekmiş hüsnün üzre serapa
Koydu âşıkları bin gama benler.

Hazreti İsadan almış himmeti
Bu suret ne suret hakkın hikmeti
Nailî Lâzriye etti ülfeti
Çıktı yeni baştan seyrane benler.

Bir koşma daha:

Nasihatim olsun sana sevdiğim
Efsane geçirme gençlik çağını
Sebep ne bunca yıl boyun eğdiğim
Semtinden ağyarın kes ayağını.

Can feda yolunda desem inanman
Nazü istiğnadan asla usanman
Haktan haya etmen halktan utanman
Erittin âşıkın dilde yağını.

Nazeninim olma gel benden mahçup
Ol hüsün kişvere olmuşsun mensup
Bir kere etmedin Naili matlûp
Niçin göstermezsin gerdan ağını.

Bir daha :

Gül cemalin görüp meyil vereli
Getirdin başıma bin belâ güzel
Taş bağrın mum edüp demedin beli
Etmedin derdime bir deva güzel.

Ateş saldın can mülküne aşikâr
Bilmem nedir sende bu tarzı etvar
Çünkü olmaz idin bana yarügar
Niçin ettim sırrım hüveyda güzel.

Nail hüsnü cemaline mailem
El açıp babında ben bir sailem
Sathezaran eza etsen kailem
Olma ağyar ile aşina güzel.

Âşık Nailiden Geredeli Figanî Gedayî, Kastamonulu Kemalî ve Meydanî, Kayserili Seyranî gibi halk şairlerinin (Supare) lerinde yoktur dediği kıymetli deyişlerinden bir kısmını da yazdık. Bunları da sırası geldikçe neşredeceğiz.

Sadi Yaver

Vaktile görmüş geçirmiş — Kibar, nazik, gün görmüş, sonradan fakir düşmüş: *Vaktile görmüş geçirmiş olmak başkadır; vaktile görmüş geçirmiş olanın ne olsa gözü toktur; vaktile görmüş geçirmiş olsaydı şimdi böyle çiğlik yapmazdı.*

Valde çeşmesi — Yardım, şefkat, himaye, irat: *Valde çeşmesi aksaydı biz de şimdi senin gibi yüksekten atardık; bizim valde çeşmesi çoktan kurudu, onun için pek ileri gidememeğe mecburuz.*

Vapur — Önünü göremiyecek derecede serhoş: *Dün akşam yolda giderken yanımdan geçen biri birdenbire üstüme yıkıldı, birde bakayım ki herif vapur, ses çıkarmadan yürüyüp gittim; vapur musun mübarek biraz etrafına bak.*

Varyemez — Hasis, bahil, tutumlu, eli sıkı, muktesit: *O varyemezden para almanın pek kolay olacağını zannetmem; varyemez olmayınca apartman yaptırmak bizim için kabil değil.*

Vazgeçtilik — Kırgınlık dargınlık, güceniklik, düşmanlık, anlaşamamazlık: *Aklıma bile gelmediği halde sonradan anlaşıldı ki onun da bizimle bir vaçgeçtisi varmış; niçin öyle uzak duruyorsun, aramızda bir vazgeçti mi var, nedir; saklama oğlum, bir vazgeçtiniz varsa aranızı bulmağa çalışalım.*

Veriştirmek — Mütemadî söz söylemek, küfür etmek: *Hiddetlenip veriştirmek için elbette sebep olacak, insan durup dururken böyle köpürür mü; kime veriştiriyorsun yine, adam aldırma keyfine bak.*

Vız gelmek — Ehemmiyet vermemek, düşünmemek, unutmak: *Uzun uzadiye düşünecek ne var azizim, bana böyle şeyler vız gelir; dünyaya metelik verdiği yok, ne söylesen bana vız gelir, ne yapayım deyip geçiyor.*

Vızır vızır — Mutlaka, mecburî olarak, tereddütsüz: *Şu parayı vızır vızır vereceksin, fakat işte galiba âdet olduğu için önce bir az mukavemet etmeden yapamıyorsun; gitmem deme, vızır vızır gidersin.*

Vurdum duymaz — Laf anlamaz, söz dinlemez, akılsız, intikalsiz: *Vurdum duymazlıktan gelirsen pek ala geçinirsin; bu kadar vurdum duymaz adam, hani görmedim desem caiz.*

Yağlı — Paralı, zengin, mal, mülk, akar sahibi: *Uzun etme, ben senin gibi yağlı olsam böyle masraflardan hiç kaçınmam; yağlı*

zannettiğimiz adam meğer pek zaif imiş canım; ağlamağa lüzum yok, senin gibilere bizim memlekette yağlı derler.

Yağlı çarık — Dolu kese, dolu cüzdan, dolu cep: *O kadar ısrar edersen doğru olmaz, nasıl olsa yağlı çarığı çıkaracaksın, onun için kimseyi üzmemek daha iyi; nereye koyduğumu pek hatırlamıyorum, bizim şu yağlı çarığı ara bakalım.*

Yağlı kuyruk — Kelepir, büyük menfaat temin eden iş: *Allah versin, bir yağlı kuyruk yakalamış, artık bizim gibi ötesini berisini düşünmeğe lüzum görmüyor; buldun bir yağlı kuyruk, hangi koyundan çıktığını ne ararsın.*

Yağlı müşteri — Parası çok, zengin müşteri, çok mal alan, aldanan, pazarlık etmiyen: *Sabahtanberi bekliyorum, bir yağlı müşteri çıkmadı ki yüzümüz gülsün; bir yağlı müşteri gelse diye dört gözle bekliyorum ama nerede; bırak gerisini, senin gibi bir yağlı müşteri yakalasam vallahi külahımı havaya fırlatırdım.*

Yağile balile — Her şeyi tam olarak, yolile, erkânile, usulile, lezzetile: *Her rivayete inanma, adamcağız yağile balile pek ala evine bakıyor; yağile balile olsun istersen bu ayırdığın para az gelir.*

Yağlayıp ballamak — Mübalağa ile meth ve sena etmek, kusurunu örtmek: *Dükkâncı yağlayıp ballayarak önüne koyarsa hemen aldanma, alacağın şeye iyi dikkat et; daima yağlayıp balladığın halde o yine senin yüzünü kara çıkarır.*

Yağdan kıl çekmek — Kolayca, sessiz, gürültüsüz iş yapmak: *Epey bekledik, eziyet çektik, fakat nihayet yağdan kıl çeker gibi işimizi bitirdik; öyle gürültüyle, patırdıyla bu iş olmaz, sabret bakalım, bir tetbir düşünüp yağdan kıl çeker gibi meseleyi halledelim.*

Yaka ısırmak — Ayıp görmek, tahzir etmek, meyus olmak: *Doğrusu hal ve hareketine bakıp yaka ısırmamak mümkün değil; sana bakan yakasını ısırıyor, nedir bu vaziyet.*

Yaka silkmek — Bıkmak, usanmak, iğrenmek, nefret etmek: *Nihayet her kes senden yaka silkiyor, anladın ya; kimsenin yaka silkmesini istemezsen bu fena huyları bırak, aklını başına toplayıp efendice yaşa.*

Yakayı ele vermek — Tutulmak, görülmek, izini belli etmek: *O tarafa gitme diyorum sana, şimdi yakayı ele vereceksin haberin yok; ne yaparsan yap, nihayet bir gün yakayı ele verecek değil misin?*

Yakayı kurtarmak — Kaçmak, kurtulmak, hastalıktan kalkmak: *Şimdi*

iş başkalaştı, bundan yakayı kurtarabilirsek artık bize ölüm yoktur; borçtan bir türlü yakayı kurtaramıyor ki hesabını düzeltsin; bu defa da yakayı kurtarırsa bir daha elimize geçmez.

Yakadan atmak — Def ve tardetmek, uzaklaştırmak, kurtulmak: *Nereden girdim böyle cezalı işe bilmem ki, bir kere yapıp yakadan atsam bir şeyler istemem; çaresini bulup sen onu yakandan atamazsan bir türlü rahat edemezsin.*

Yakadan tutmak — Mesuliyet, muahaze, muatabe: *Ne yapıyorsun akılsız çocuk, adamı sonra yakasından tutarlar bilmiyor musun; kaç senedir ne olduğu belirsiz kimselerle düşüp kalkıyordu, bundan ötürü onun bir gün yakasından tutacakları aşikârdı.*

Yakası açılmadık söz — İşitilmemiş lakırdı, her kesin bilmediği, söylemediği söz: *Bu yakası açılmadık sözleri nereden bulup söylüyorsun anlamıyorum ki; yakası açılmadık söz işitmek istersen sulu kuleye git.*

Yaldızı sıyırmak — Mahiyetini meydana koymak: *Gördün ya, bu küçük hadise yaldızını sıyırmağa kâfi geldi; korkma, o ne maldır her kes bilir, hele bir söz söyle, menfaatine dokun, bak nasıl yaldızı sıyrılmış olur.*

Yamamak — Temlik, tefviz, tevcih etmek, lekelemek: *Oğlana bir kusur yamadılar, şimdi çocuk bu yüzden bir işe giremiyor; peki madameki istiyorsun onu da sana yamarız olur biter.*

Yamanmak — Sokulmak, sığınmak, misafirlik: *Bir tarafta ben yamanacak yer arıyorum, öbür tarafta o bana yamanmak istiyor; kaç gündür boşta geziyorsun, hala bir yere yamanamadın ha.*

Yan bakmak — Memnuniyetsizlik göstermek, hiddetlenmek, sinirlenmek: *Öyle yan bakıp durma, ne söyliyeceksen söyle; yan bakan çamura batar, haberin olsun; senin yan bakman beni korkutmaz oğlum, ersen çık meydana.*

Yan basmak — Hesapsız hareket etmek, pot kırmak, yanlışlık yapmak, kaide ve nizamı bozmak: *Acemilik etmiş, meğer yan basmışız, ne bilelim, işte bu işler hep o yüzden başımıza geldi; yan bastığının hiç farkında olmadan mütemadiyen söyleyip duruyor; dikkat et, yine yan basıyorsun arkadaş.*

Yan çizmek — İşten kaçmak, sıvışmak, istiğna, alakasızlık, kayıtsızlık, ehemmiyet vermemek: *Böyle giderse biz de yan çizeriz; ne düşündüğünü aşağı yukarı anlıyorum, fakat bu bildiğin gibi yan çizilecek şey değil, ikimizin de menfaatini alakadar ediyor.*

Yan gelmek — Yayılıp oturmak, tembellik, huzur, istirahat: *Ayda hiç olmazsa iki yüz lira kadar gelirim olsaydı, hiç çalışmağa lü-*

zum görmez yan gelir otururdum; maşallah, biz orada kan ter içinde çalışalım, sen burada yan gelip otur, buna allah da razı olmaz, kul da.

Yanlış kapı çalmak — Aldanmak, yanılmak, hataya düşmek: *Hayır, ben senin zannetdiğin adamlardan değilim, dikkat et, yanlış kapı çalıyorsun; yanlış kapı çaldığımızı anladık ama neden sonra.*

Yanına koymamak — Affetmemek, acı çıkarmak, cezalandırmak, intikam almak: *Onlar bu yaptıklarını bellesinler, yanlarına koymıyacağımızı hiç unutmasınlar; peki ama bütün bunları bizim yanımıza koymıyacaklarını bilmiyor muyuz?*

Yaraya tuz ekmek — Iztırabı çoğaltmak, teessüre şiddet vermek, dertlendirmek, kederlendirmek: *Bırak artık, bunları söyleyip yarama tuz ekmekten ne lezzet alıyorsun; lakırdıyı kes, söylediklerinle yarama tuz ektiğini anlamıyor musun?*

Yaşa basmak — Aldanmak, hileye düşmek, oyuna gelmek: *Bıraksak, herif bizi bayağı yaşa bastıracak; düşün bir kere, bu teklifi ondan sonra kabul et, vakit geçtikten sonra beni yaşa bastırdınız falan dersen hiç dinlemem.*

Yavanlamak — Parasız kalmak, fakir düşmek, mühtaç olmak: *Eskisi gibi değilsin, artık yavanladın be kardeş; şimdi yavanlamış olduğumuza bakma, biz de ne günler gördük geçirdik; yavanlıyacağın günleri göz önüne getirirsen böyle israf ve sefahatten çekinirsin.*

Yaya kalmak — Vasıtasızlık, mesnetsizlik, sebepsizlik, iktidarsızlık: *Darılma ama birader sen bu akılla çabuk yaya kalırsın; her halde o adamın sözünde bir hikmet olacak, gel bu sözün dışına çıkma, olur ya belki yaya kalır, pişman olursun.*

Yelkenleri suya indirmek — Sükûn bulmak, razı olmak, teslimiyet göstermek: *Eğer tehtit etmeseydim, yelkenleri suya indirmesi mümkün olurmu idi; vaziyeti görünce o da yelkenleri suya indirmekten başka çare bulamadı.*

Yekûn çekmek — Tamamlamak, bitirmek, nihayet vermek, kapamak, sonunu getirmek: *Bundan ötesini artık bırak, gel burada bu işe bir yekûn çekelim, bu, ikimiz için de hayırlıdır; şimdi bütün bunlara bir yekûn çekelim, bundan sonra hâreketini değiştir.*

Yemek — Kıymak, kırıp ezmek, mahvetmek, öldürmek: *O azgın herifler nihayet çocuğu yediler demek, doğrusu çok acıdım; haberin olsun, bir gün seni de yiyecekler, bu sözü unutma.*

Yemlemek — Dost, hami, masum görünerek aldatmak, hileye düşürmek, gönül yapmak: *Epey uğraştın, fakat yemliyecek kimse bulamadın sanırım; yemlemek için adam arıyorsan o başka; şaşırdın mı sen, ben yemlenecek adama hiç benzer miyim?*

Yel yeperek yelken kürek — Telaş ve heyecanla, şaşırmış bir halde: *Bu ne hal, yel yeperek yelken kürek böyle nereye gidiyorsun; bu haberi alınca yel yeperek yelken kürek hemen koştum, fakat ben yetişinceye kadar olan olmuş, iş işten geçmişti.*

Yere geçmek — Utanmak, yüz kızarmak, bozulmak: *Ötekinin berikinin yüzüne nasıl bakıyorsun anlamıyorum, ben bu vaziyete düşseydim yere geçerdim; kafanda akıl olsaydı yere geçerdin.*

Yere vurmak — Kandırmak, aldatmak, zarara sokmak, başkasının parasını veya malını elinden almak: *Kimseye güvenmeğe gelmez, hiç ummadıkların bir gün seni öyle bir yere vururlar ki, bir daha belini doğrultamazsın; sabretsin biraz, onu da yere vuracağım zaman o kadar uzak değil.*

Yerinde yeller esmek — Kaybolmak, mahvolmak, ortadan kalkmak: *Zavallının yerinden yeller esiyor şimdi; hey gidi zaman hey, o zaman burada mevcut konakların yerinde bu gün yeller esiyor, feleğin yaptığına akıl ermiyor vesselam.*

Yeşillenmek — İmrenmek, ağız sulanmak, laf atmak: *Her gördüğün kadına yeşilleneceksen işimiz var seninle; yeşillenecek şey bulamadın galiba, vazgeç bunlardan.*

Yıldırımla vurulmuşa dönmek — Birdenbire acı ve ıztırap içinde kalmak, kalbi kırılmak : *Felâketi haber alınca yıldırımla vurulmuşa döndüm, hakkım da yok mu ya; dostlar başından ırak böyle bir şey olunca insan yıldırımla vurulmuşa dönüyor, ne yapacağını şaşırıyor.*

Yıldızı barışmak — Uzlaşmak, bir fikirde olmak, mizaç uygunluğu: *Kaç yıldır hep birlikte yaşadıkları halde bir türlü yıldızları barışmadı; Allah yıldız barışıklığı versin; yıldızları barışırsa pek alâ geçinip giderler.*

Yıldızı düşkün — Talihsiz, zavallı, bahtsız : *Zavallının yıldızı düşkün, ne yaparsa yapsın, bir türlü perişanlıktan kurtulamıyor; insanın yıldızı düşkün olursa çalışması da, uğraşması da para etmez,*

Yıldızı dişi — Her yerde iyi karşılanan, muhabbet gören: *Çocuğun yıldızı dişi, nerede olsa seviliyor; merak etme, benim yıldızım dişidir, kendimi sevdirmenin çaresini bulmakta müşkülat çekmem.*

Yıldızı parlak — Talihi açık, mesut, bahtiyar: *İstediğin kadar sen beğenmemekte devam et, oğlanın yıldızı parlak, nerede ve ne zaman olsa muvaffakiyet kazanıyor.*

Yolmak — Başkasından birşey almak, zarara sokmak: *İşin, gücün ötekini berikini yolmak, bırak bu yolu, bunun sonu yoktur oğlum; galiba beni de yolmak niyetindesin, fakat karşındakini ahmak sanma.*

Yola gelmek — Baş eğmek, razı olmak: *Onun yola geleceğini pek ummam, lâkin madamaki istiyorsun, gidip bir kere teklifini söylerim; ne yapsın, yola gelmezse açlıktan öleceğini anladı.*

Yola yatmak — Bak: yola gelmek:

Yoldan çıkmak — İyilikten ayrılmak, fenalığa sapmak, doğruluğu bırakmak: *Anlaşılıyor ki, o da artık yoldan çıkmış, o halde söyliyecek söz yoktur bence; vaziyetini değiştirmezsen çocuğu yoldan çıkarmış olacaksın.*

Yutmak — Başkasının malını gasbetmek, oyunda kazanmak, aldatmak, kandırmak, hileye düşürmek: *Hayır yalan söylüyorsun, yutan sen değilsin, asıl ben yuttum ama hakkımı yemek istiyorsun; kendinden büyük çocuklarla oynarsan hepsi bir olup seni yutarlar.* Bu tabir yutulmak suretinde de kullanılır: *Aramızda kim yutuldu ise onunla bir daha oynamıyalım.*

Yükünü tutmak — Para edinmek, zengin olmak: *Aramızda yükünü tutan bir sen varsın, hepimiz eskisi gibi züğürdüz; yükünü tutmak istiyen hesabını bilir.*

Yüksekten atmak — Öğünmek, olduğundan fazla görünmek: *Hep yüksekten atarak konuşursun; canım yüksekten atmakla ne kazanırsın; yüksekten atıp her kesi kendine hayran bırakmak ister.*

Yüksünmek — Esirgemek, gizlemek, kıskanmak, kısırganmak: *Adamış olduğun halde yüksünüyorsun, demek ki, vermekten vaz geçtin; vereceğin şeyin ne kadar kıymetsiz olduğunu bilirsin, fakat âdet edindiğin için yine yüksünüyorsun.*

Yüksükle ölçmek — Esirgemek, hasislik etmek: *Biraz daha gayret edersen yüksükle ölçmeğe kalkacaksın, aşkolsun; elin titremesin yahu, zaten yüksükle ölçer gibi veriyorsun.*

Yürek cızlamak — Acıyıp müteessir olmak: *Hadiseyi duyduğum anda yüreğim cızladı fakat elden ne gelir; yürek cızlatacak haberleri nereden işitirsin anlamam ki.*

Yürek kaldırmak — Meraklandırmak, endişeye düşürmek, heyecanlandırmak: *Kadının yüreğini kaldırmak istiyorsan o başka; yap-*

ma böyle şeyler, kadınların bir kere yürekleri kalkarsa akşama kadar bize rahat vermezler.

Yürek kopmak — Fazla korkmak, korkudan hastalanmak: *Hiç bu türlüsünü görmedim, az kaldı yüreğim kopacaktı; kardeş birdenbire o manzarayı görünce kimin olsa yüreği kopar, bu, sana bana mahsus değil.*

Yürek oynamak — Ürkmek: *Ama sende çok oluyorsun, bunda yürek oynıyacak ne var sanki; âdetin budur, her zaman yüreğimi oynatır, beni üzersin.*

Yürek yağ bağlamak — Sevinmek, öç, intikam almak: *Zarara uğradığım gün demek senin yüreğin yağ bağlıyacak; sözlerine bakılırsa yüreğinin yağ bağladığı anlaşılıyor.*

Yürek yağı erimek — Üzülmek, dertlenmek, teessür duymak: *Çoktanberi sizi ziyaret edemediğim için yüreğimin yağı eriyor, fakat bir türlü vakit bulamıyorum; işin sabahtan akşama kadar ananın yüreğinin yağını eritmek.*

Yürek yanmak — Teessür, keder, ıztırap duymak: *Dostlar yürek yanmıyacak şey mi bu, allah kimsenin başına vermesin; işitince öyle yüreğim yandı ki dille anlatamam.*

Yüreğe su serpilmek — Açılmak, sevinmek, huzur ve sükûn hissetmek: *Yanlış olduğunu bereket versin çabuk haber aldık, ondan sonra yüreğime biraz su sepildi, yoksa kederimden ölecektim.*

Yürümek — Göçmek, ölmek: *Hiç ummazken demek o da yürüdü, Allah rahmet eylesin; ölüm vakitle, sıra ile değildir, aklında yokken bir gün insan yürüyüverir.*

Yüzmek — Kandırmak, soymak, parasını almak, masrafa sokmak: *Kurnazlığın bu derecesi görülmüş değildir, mübarek önüne geleni yüzdüğü halde kimse bunun farkında olmıyor; geç öbür tarafa, kimse kalmadı artık, şimdi beni yüzmeğe karar verdin öyle mi?*

Yüz akı — Namus: *Sen bu işten yüzünün akile kurtulursan aşkolsun; insan yaşarsa yüz akile yaşamalı.*

Yüz bulmak — Şımarmak, şımaracak vesile bulmak: *Etrafı geniş görünce hemen yüz buldu, şimdi yapmadığını bırakmıyor; hizmetçiye yüz verilirse gelip efendinin omuzuna çıkar.*

Yüz ekşitmek — Memnun olmamak, hoşlanmamak, iyi kabul etmemek: *Geldiğimiz dakikadanberi yüzünü ekşitip duruyorsun, eğer*

istemiyorsan kalkıp gidelim; hayır, ben bunda yüz ekşitecek bir şey göremiyorum.

Yüz göz olmak — Teklifsizlik, laubalilik: *Anlaşılıyor ki siz onunla yüz göz olmuşsunuz, şu halde yapılacak ne olabilir; her önüne gelenle yüz göz olursan kendini kimseye saydıramazsın.*

Yüz suyu dökmek — Yalvarmak, tabasbus, tekâpu: *Bu kadar yüz suyu döktüğümüz halde elimize bir şey geçiremedik; bu da hani yüz suyu dökmeğe değmez.*

Yüz tutmamak — Utanmak, cesaret edememek: *Kim ne derse desin, bu teklifte bulunmağı istemiyorum, doğrusu yüzüm tutmıyor; bilirim ki senin yüzün tutmaz, onun için sen bu davadan vazgeç.*

Yüzü astarı bellisiz — Renksiz, mesleksiz, mahiyeti bilinmez: *İnandığın, dayandığın adamın yüzü astarı bellisiz yahu, hiç onunla iş yapılır mı; senin dediklerine kulak asacak olsaydım o yüzü astarı bellisizle şimdiye kadar çoktan ortak olmam lazımgelirdi.*

Yüze gülmek — Riya: *Yüzüme gülüp arkamdan kuyumu kazmak sana yakışmaz; mademki yüzüme gülüyorsun, o halde aleyhimde bulunmak ayıp olmaz mı?*

Yüze çıkmak — Utanmağı bırakmak, işi açığa vurmak: *Sonunda yüze çıkacak olduktan sonra ne yaparsan boştur; yüze çıkacaksın, onun için ben senin yerinde olsam böyle hareket etmem.*

Yüze tükürmek — Mahçup etmek, hakarette bulunmak: *Yüzüne tükürseler yağmur yağıyor diyecek kadar arsızlığı ileri götürüyor; yüzüne tükürmiyen kalmadı, fakat sen yine utanmadın.*

Yüze vurmak — Açıkça söylemek, kusur ve kabahatını saklamak: *İnsanın ayıbını yüzüne vurmak neme gerek; çok şükür, benim yüzüme vurulacak hiç bir kusurum yok.*

Yüzüne gözüne bulaştırmak — Becerememek, başaramamak, bir işi fena yapmak, neticelendirememek, berbat etmek: *Hergeleye ne yaptırmak istersen yüzüne gözüne bulaştırır; bunca senelik adamsın, bu kadar küçük bir işi yüzüne gözüne bulaştırırsan yazıklar olsun sana.*

Zadegân alayı — Kopuk, kokoz, serseri, ipsiz, hanım evladı: *Gelişinden belli, sen de zadegân alayına katılmışsın; ummadığın taş baş yarar derler, biz onu zadegân alayından sanırken, bak o ne çıktı.*

Zamkinos — Savuşmak, uzaklaşmak, kaçmak, ortadan kaybolmak: *Burada fazla kalmağa gelmez, haydi artık zamkinos; ukalalığı bırak, ben zamkinos edeceğim, istersen sen de gelirsin.*

Zapartayı vermek — Gürültü etmek, korkutmak, cezalandırmak: *Alıştın galiba, nereye gitsen zapartayı veriyorlar, haydi yüz üstü dönüp geliyorsun; arada sırada zapartayı vermezsen başımıza çıkar, burada rahat oturmak mümkün olmaz.*

Zarfçı — Yolda zarf içinde para düşürüp bu suretle safdilleri avlıyan dolandırıcı, manitacı: *Seksan işe baş vurdun olmadı, nihayet zarfçılıkta karar kıldın anlaşılan; zarfçılığın kârı kadar tehlikesi de var, ona göre hareket etmezsen başın cezaya girer.*

Zeytin yağı gibi üste çıkmak — Kendini ayırmak, kenara çekilmek, karışmamak, kurtulmak: *Ne yaparsa zeytin yağı gibi üste çıkmak âdetidir; eskidenberi böyle huyundur, ne olursa olsun zeytin yağı gibi üste çıkarsın.*

Zınk diye durmak — Susmak, şaşırmak, ne söyliyeceğini bilememek: *Olur şey değil yahu, herif öyle bir şey yaptı ki hepimiz birden zınk diye durmağa mecbur olduk; dediğim nasıl çıktı, işte zınk diye durursun böyle.*

Zıp zıp sıçramak — Fazla sevinmek, heyecana kapılmak: *Ne diyorsun memnun olmaz olur mu, nerdeyse zıp zıp sıçrayacak; hakkında duyduklarımı söylersem zıp zıp sıçramağa başlarsın.*

Zırzırın kertas — Çenen dursun, yetişir, elverir, sus, fazla söze lüzum yok: *Kafamı patlattın demindenberi, bırak allahı seversen, zırzırın kertas.*

Zinciri koparmak — Delirmek, delicesine hareket etmek: *Sabrım, tahammülüm kalmadı, hani artık zinciri koparacağım.*

Zihin durmak — Şaşırmak, hayret ve taaccüp, bir şey düşünemiyecek kadar tesir altında kalmak, yorulmak: *Çalıştığım elverir, zihnim durdu, biraz dinlenmek mecburiyetindeyim; yine ne var bilmem ki, işitince zihnim durdu.*

Zil — Aç acıkmış: *Üç saattır zilim, bir dakika tahammülüm kalmadı.*

Zil zurna — Çok serhoş, kendini bilmez bir halde, aklını kaybetmiş şekilde, alay edilecek vaziyette: *Sade sen mi içiyorsun bunu, her kes içiyor, fakat bak senin gibi zil zurna olana tesadüf eder misin?*

Zoka — Ağ, tuzak, dalavere, hile, dolandırıcılık: *Aklını başına top-*

SİNOP VE ÇEVRESİNDE SIHHAT HAKKINDA İNANMALAR

I

Ölüm gibi hastalık da Allahtandır. Yani en kuvvetli âmil (Allah) dır. Nitekim « Allah dert verip derman aratmasın» ve «derdini veren Allah dermanını da verir » darbımeselleri halkın bu husustaki kanaatini pek güzel izaheder. Şukadar ki, bu marazda hastalığı tevlideden maddî ve manevî bir takım sebepler de zikredilmektedir. Bunlardan maddî sebepler, hemen umumiyetle « rüzgâra maruz kalmak, soğuk almak, açıkta yatmak ve güneş çarpmak »tır.

Manevî sebeplere - ki daha çok münasebete kunulmaktadır - gelince; bunlar da « cenabıhakka karşı ası gelmek, fazla günahkâr olmak, nazar deymek, küllüğe [1] tebevvül etmek, cin ve perilere karşı hürmetsizlik ederek onların şerrine uğramak, mezarlık, türbe ve ıssız yerlerde bulunmak, bu gibi yerlere destursuz girmek, aptest bozmak, gece yanlız kalmak, herhangi bir sebeple şiddetle korkmak, büyü yapılmış olmak, geceleri dar aralıklardan geçmek, süprüntülü yerlerde yürümek, çirkef üstünden atlamak, çirkef yakınında yatan siyah bir köpeğin üstünden atlamak veya üstüne düşmek, geceleri pencereden sokağa veya bahçeye sıcak, çirkefli su dökmek » den ibaret bulunmak suretile hulasa edilebilir.

Halk, yetmiş iki millet gibi, yetmiş iki türlü derdin mevcudiyetine kaildir. Hastalılkar hakkında tatbik edilen tedavi; birincisi okutmak, üfletmek, adak adamak, mus-

[1] Küllük: çamaşır yıkanılan mahal.

---

la, ben senin bildiğin gibi enayi o değilim, bana da zka yutturamazsın; ben zokaya gelmem, anlar mısın be kardeş.

Zola etmek — Kaçırmak, saklamak, uzaklaştırmak, kaybetmek, gizlemek, gizlenecek, emniyetli yer: *Şu zamanda başımıza bir iş gelmesin, zola et şu yobazı; zola edecek bir yer bulamazsak vay halimize.*

Zom — Tamamlanmış, olmuş, ermiş, kemale gelmiş: *Sokakta zomlaşmış herifle gidemeyiz, biz bundan ayrılalım; nedir bu zom babalık?*

Mehmet Halit

ka almak ikincisi (kocakarı ilâcı) denilen mevadı yedirmek, içirmek, sürmek ve bu bapta tavsiye olunan usulleri yapmaktır. Muskalar yakılır, tütsülenir, suyu içirilir, yahut muşambaya sarılarak boyun, bel gibi vücudun bir nahiyesi üzerinde taşınır.

Hastalıklara karşı vaki ve şafî olarak kullanılan iki muska mumunesini bilmünasebe bervechiati aynen kaydediyoruz: [1]

A. Her kim bu esmai şerifi okusa ve yahut yazup götürse veya suyunu içse cemi belâlara ve emrazlara ve hastalıklara şifadır. Bismillah ya kahhar, bismillah ya settar, bismillah ya gaffâr, bismillah ya aziz, bismillah ya vahit, bismillah ya samet, bismillah ya evvel, bismillah ya ahar, bismillah ya zahir, bismillah ya batın, bismillah yarap yarap yarap, ya allah ya allah ya allah, ya rahman ya rahman, ya kerim ya erhamerrahimin vela havle vela kuvvete illa billahil aliyyül azim.»

B. Her kim bu muskayı taşısa ve suyun içse yetmiş iki türlü derde şifadır. Yemliha mekselina mislina mernuş debermuş şaznuş kefeştatayyuş kıtmir. Euzü bikelimetullahi ennamat külleha minşerri ma halaka la havle vela kuvvete illabillahil aliyyül azim.»

[1] Bu iki muska sureti, Gerzenin Şeyhli köyünden (yazıcı satılmış bin Mehmet) e ait eski bir yazmadan alınmıştır.

Hastalıkların maddî ve manevî başlıca sebeplerini ve bu sahada tatbik olunan tedavi usullerini hülâsa eden şu kısa malûmatı verdikten sonra bunların mahallî at ve tedavilerinin alelinfirat izahına geçiyoruz. Şu suretle maksadımız aynı zamanda « Halk hekimliği » nin bir kanavasını da vücude getirebilmiş olmaktadır.

***

İnce maraz, uzun hastalık - (Sillürree) Halk, bu hastalığın sarî olmaktan ziyade silsile takip ettiğine, irsiyetine kanidir. Üçüncü devreye girmiş veremliler için ekseriyetle tedavi yapılmaz ve şifsı Allahtan beklenilir, yanlız, birinci ve ikinci devredeki veremlilere beş muhtelif tedavi usulü tatbik olunmaktadır ki, bunlar da: (A) siyah renkte bir eşeğin kulağı kesilerek akan kanla hayvanın sütü alınır. Her ikisi karıştırılarak hastaya dahilen içirilir. (B) yedi yaş dişile inci, deliksiz mercan tunç bir havanda dövülerek toz haline getirilir ve hap yapılarak hastaya yutturulur. Bu, bazan eşek sütü ve kanile birlikte içirilir. (C) kirpi ve beyaz köpek yavrusu etleri yedirilir, güvercin ve kaplumbağa kanı içirilir. (D) akciğer dilim dilim kesilerek cüzi ateşe gösterilir. Üstüne dövülmüş havlican, akzencefil, bahar ekilir. Veremlinin nahiyei kataniyesinden atlas kemiğine kadar amudü fıkarisi kısmı harici-

sine hacamat yapılır ve bu saha üzerine mezkûr ciğer parçaları tatbik olunur. (F) veremlinin azmı ususu üstünden hacamat yapılır. Bir enbube ile buradan çekilen - ilk kan atılır - ikinci kan hastaya içirilir. Şukadar ki, bir veremliye vaziyeti sıhıyyesinin icabına göre bu tedavi tarzlarından bir kaçı ve bazan sıra ile hepsi de tatbik edilmektedir.

Gicirik, hararet, uyuz (gal)- Uyuz tedavisinde esas kükürttür. Bu da ya dahilen verilir ve ya merhem halinde haricen sürülür. Dahilen, kükürt iyice dövülerek toz haline getirilir ve içine şeker ilave edilerek yedirilir. Haricen ise, kükürt dövüldükten sonra içine tuzsuz yağ, az mıktarda barıt, göztaşı, bazan da yakılmış yumurta kabuğunun külü ilâve ve pomat haline ifrağ edilerek vücuda sürülür. Haricen ilaç tatbik edilmeden evvel vücut küllü su ile yıkanır ve uyuz başları tırnakla kanatılır. Şu suretle ilacın uyuz böcekleri üzerindeki tesiri temin edilmiş olur.

Mayasıl (Evramı basuriye)-Kanlı basurun müzmin bir şekil almış olmasından mütevellit bir hastalık olarak telâkki edilir. Bunun en mücerrep ve şayanı tavsiye ilacı kirpi etidir. Kirpi, kesilerek soyulur, eti pişirilir ve hastaya dahilen yedirilir. Bununla beraber bazan kaplumbağa, salyangoz ile - Ayancık taraflarında gene şifa niyetine - fındık faresinin de eti pişirilir ve hastaya yedirilir. Mamafih, et tedavisile beraber ebegümeci, ayrıkotu, böğürtliyen kökü ve akzencefil gibi nebatî maddelerden de şurup yapılıp hastaya dahilen içirilir.

Kanlı basur (İltihabı emayı müdemmime)- Ekseriyetle soğuk algınlığından, barsakların üşütülmesinden mütevellit bir hastalık olarak izahedilir. Bunun için iki tedavi şekli tatbik edilmektedir. (A) Hastanın şercine sülük yapıştırılır. Şayet, sülük tatbiki suretile hastalık geçmezse o zaman taze ceviz yaprağı suda kaynatılır, bir banyoluk içine konulur ve hastanın belinden aşağısı bu matbuh ile banyo yapılır. Dahilen de taze, yani tomurcuk halinde, yeşilceviz kırk bir gün müddetle ve sabahları aç karnına hastaya yutturulur. (B) Kanlı basura tutulmuş, küçük ve büyük bir hasta babadan miras kalan bir tencerenin dip tarafı, yani haricî siyah kısmı ateşte ısıtılarak üstüne oturtulur.

Kanlı basur dizanterinin basilli nevine verilen bir at olup amipli dizanteri de (yürek geçmesi, yürek sürgünlüğü) namlarile yadedilir. Binaenaleyh, ishali adinin de bir kaç türlü tedavi şekilleri mevcuttur. (A) Hastaya hurma, kızılcık şerbetleri, badem yağı, karanfil yağı içirilir. (B) Isıtılmış kiremit parçası ıslakça bir bez içine sarılıp haricen şerce konulur. Sıcak su şı-

şe içine konulur ve bu şişe hastanın göbeğinde beklettirilir. Kara oğlan tabir edilen bir ağaç kabuğu dövülür toz haline ifrağ ve tülbentten geçirilerek bu toz akşam sabah bir kehve kaşığı hastaya dahilen verilir.

İğne avusu (İshali tıflî) - Küçük çocukların yeşil ve müzmin bir şekil alan ishallerine bu nam verilir. Tedavisi, bir kahve filcanı tabağına su konulur ve bunun içine de üç tane dikiş iğnesi atılır. Müdavatı yapan kadın, su içindeki iğnelerin üstüne parmağile basar, şiddetle basılma neticesi iğneler kadının parmağile beraber kalkar. Kadın bunları alır ve başına takar, duasını okur. «Allah haliflik ve şifalar versin» der. Müteakıben ta» baktaki su ile ocuğun yüzü yıkanır.

Kaba şiş (Kabakulak) - Sebebi korko imiş [1] Bu hastalık ocaklıları tarafından okunur, şiş üzerine mürekkeple yazılır. Ecdattan kalma bir tencerenin alt siyah kısmı üzerinden, parmak ucile, alınan bir parça is üç defa « kefereti budur » diye şiş üzerine sürülür. Bundan maada, küpeli siyah bir tavuğun kulağile küpeleri - gene kefereti budur diye - üç defa şiş üzerine tatbik olunur.

Akarca, belgevşekliği, belsoğukluğu (harkatül bevil) - Halk, bu hastalığın cinsî münasebetten ziyade belini üşütmek, soğuklatmaktan mütevellit olduğuna kanidir. Tedavisi; ebegümeci ve mısır püskülü iledir. Bunun için ebegümeci mısır püskülile beraber kaynatılır ve şurup halinde, dahilen kırk sabah aç karnına hastaya içirilir. Aynı zemanda ebegümecinden yapılan bir lapa da, müteaddit defalar, hastanın kadibi üzerine tatbik edilmek, bazan da tirementi içirip sakız yedirilmek suretile hastalığın teşfiyesine çalışılır.

Alt tarafı gelecek sayıda

M. Şakir

[1] Korku bastırmak: korku, sıra ile üç gün basılır. Bu da, her iki taraf kasıklarını parmakla uğuşturmak, kasık damarlarını kaldırmaktır. Korku basılırken bilinen bir dua okunur ve «benim elim diğil Ayşe Fatma anamızın eli, korkmuş, korkusunu basıyorum» denilir.

Mamafih, bu mihanikî tedavi tatbik edilmekle beraber (mermer iliği, kardeş kanı) her ikisi bir arada iyice dövülür ve bundan bir şurup yapılarak, her korku bastırılma ameliyesini müteakıp üç gün dahilen içirilir.

Şayet, korku şiddetli olursa bu takdirde (kalkandan su geçsin) denilir. Kalkandan su geçiren ve bunun tarz, dua ve merasimi sairesini söylemiyen kalkancı kadınlar mevcuttur. Bu kadına, bir tas götürülür. Kadın kalkandan suyu geçirir ve mezkûr tas içinde kalkandan geçirilmiş suyu müracaat edene verir. İşte bu su, korkana içirilir.